

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 52
Godina XXVI
Novembar, 2021.
[str. 167-170]

© Monos 2021

Prof. dr Izet Šabotić, Tvrdra kora i krvave brazde: Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine

***Centar za istraživanje moderne i savremene
historije Tuzla, Tuzla 2021. – str. 369***

U ovom djelu prezentiraju se prvi puta historijske činjenice do kojih je autor došao u svom višegodišnjem istraživanju ove problematike. Poslijeratna obnova i izgradnja zemlje zahvatila je i oblast poljoprivrede. Sprovedenjem eksproprijacije, konfiskacije i arondacije država je nastojala da afirmiše kolektivno vlasništvo nad zemljom, posebno stvaranjem seljačkih radnih zadruga. Provođenjem takve reforme, po mišljenju autora, nije došlo do unapređenja poljoprivredne proizvodnje već, naprotiv, uslijedilo je niz negativnih posljedica koje se osjećaju i danas. O tome je sačuvana relativno velika količina arhivske građe, uključujući i druge historijske izvore, kao što su razne uredbe i zakonski propisi, od kojih autor mnoge komparativno i hronološki obrađuje i navodi u ovoj svojoj knjizi

Pored *Predgovora* na bosanskom i engleskom jeziku (str. 7–14) i *Uvoda* (str. 15–19), knjiga je podijeljena na četiri međusobno hronološki povezana poglavlja. U prvom poglavlju knjige *Agrarno posjedovni odnosi u Bosni i Hercegovini do 1945. godine*, (str. 21–49), autor kroz podnaslove *Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, *Rezultati i posljedice agrarne reforme 1918–1941. godine*, *Agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941–1945)*, detaljnije uvodi čitaoca u problematiku i predmet svog istraživanja.

Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini imalo je svojih specifičnosti u odnosu na okruženje kako u osmanskome carstvu, tako i u vrijeme austrougarske uprave. Bio je to gorući problem, koje su vlasti morale rješavati u vrlo složenim odnosima i historijskim prilikama na tom prostoru. Svi ti procesi obilježeni su donošenjem zakonskih propisa, koji su, uglavnom išli na štetu vlasnika zemlje. Pokrenut je i veliki broj agrarnih sporova od kojih neki nikada nisu do kraja riješeni.

Novi momenat u oblasti agrara nastao je nakon okončanja Prvog svjetskog rata i stvaranja nove države Kraljevine, Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije. Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini bila je najradikalnija u novoj državi. Provođenje agrarnih propisa, pratilo je nezadovoljstvo i nezadovoljnog seljaštva, koje je nerijetko popimalo oblik nasilja i pljačke na većim posjedima, koji su, u pravilu bili u vlasništvu bošnjačkih veleposjednika, ali i sitnijih vlasnika. Na udaru nije bila samo imovina, već u ekstremnim slučajevima i lični životi i sloboda. Sve su to pratili politički nesporazumi koje je pratila i međunarodna javnost.

Provođenje agrarne reforme od 1919. do 1941. godine imalo je, pored socijalne i nacionalnu dimenziju. Nacionalna struktura posjednika i kmetova pogodovala je da agrarna reforma, pored socijalnih bude u funkciji i dubokih nacionalnih i političkih podjela unutar zemlje, pri čemu je krajnji cilj bio ekonomsko i svako drugo slabljenje ne samo aga i begova, već bošnjaka muslimana u cjelini. Sve je to autor u ovoj knjizi potkrijepio brojnim historijskim izvorima.

Agrarni problemi u Bosni i Hercegovini nisu od kraja riješeni za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Naprotiv, oni se usložnjavaju i tokom i neposredno poslije Drugog svjetskog rata, ali su i dalje imali ekonomsko-politički značaj. Rješavanje pitanja agrara općenito kroz kolektivizaciju sela, prisilne otkupe prehrambeno-poljoprivrednih proizvoda i racionirano snabdijevanje, pratile su velike migracije stanovništva, ali i sporadične agrarne pobune nezadovoljnog seljaštva (Cazinska buna i dr.)

Upravo ta problematika razrađuje se u drugom poglavlju pod naslovom "*Uslovi, okolnosti, pravne i organizacione osnove za izvođenje agrarne reforme i kolonizacije*" (str. 51 – 80). Ovo poglavlje sastoji se od nekoliko cjelina (potpoglavlja) sa sljedećim naslovima: *Prilike na selu nakon Drugog svjetskog rata*, *Političke pripreme za provođenje agrarne*

reforme i kolonizacije, *Donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i drugih propisa*, *Organi i ustanove za provođenje agrarne reforme i kolonizacije*. U njima autor donosi niz historijskih dokumenata koji govore da se agrarna politika općenito provodila pod budnim okom i strogim nadzorom sigurnosnih, ali i organa i tjela KPJ. Opći ideološki cilj je bio da se započete promjene u vlasničko-posjedovnim odnosima dovrše u čitavoj zemlji, a posebno na područjima Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Slavonije.

Postepeno se donose propisi za provođenje agrarne reforme i kolonizacije. Raniji zakoni proglašavaju se nevažećim, a donošenjem novih željelo se raskinuti sa starim i što prije uspostaviti novi poredak u skladu sa političkim ciljevima režima i KPJ. Autor obrazlaže i analizira niz zakona koji su bili u toj funkciji. Za provođenje agrarne reforme i kolonizacije, u skladu sa novim propisima, formiraju se brojne ustanove i organi nove komunističke vlasti od saveznih preko republičkih organa, do oblasnih i sreskih. Navedeni poslovi bili su u nadležnosti republičkih ministarstava poljoprivrede. Zbog složenih poslova u te procese uključene su i brojne druge ustanove i organi izvršne i zakonodavne vlasti. I pored velikih problema u provođenju te politike nova vlast je bila odlučna da je po svaku cijenu provede do kraja.

U trećem poglavlju knjige pod naslovom "*Provođenje kolonizacije iz Bosne i Hercegovine u Vojvodinu*" (str. 81–125), rezultati ovog istraživanja izloženi su u dva potpoglavlja: *Planovi i tempo provođenja kolonizacije*, *Rezultati kolonizacije iz Bosne i Hercegovine u Vojvodini*. Na osnovu činjenica koje autor razrađuje u ovom dijelu knjige, može se zaključiti da je proces kolonizacije seoskog stanovništva iz Bosne i Hercegovine u Vojvodinu bio posebno delikatna operacija za režim. U njegovoj pozadini, pored socijalnog nazirali su se i srpski nacionalni ciljevi, o kojima se, naravno nije javno govorilo. Na to ukazuje i podatak da je 98 % kolonista iz Bosne i Her-

cegovine činilo srpsko stanovništvo. Premda su na to uticale mnoge objektivne okolnosti, ne može se isključiti težnja da se tim migracijama ojača sprski nacionalni element u Vojvodini. To je rađeno planski i pažljivo, kao se time ne bi ugrozio sprski nacionalni interes na području Bosne i Hercegovine.

Preseljenje kolonista iz Bosne i Hercegovine u Vojvodinu odvijalo se u pet etapa, planski u posebno organizovanim transportima, od 1945. do 1948. godine. U periodu od 1947. do 1948. godine dolazi do izražene pojave odustajanja od kolonizacije, odnosno povratak kolonista u zavičaj.

Služeći se odgovarajućim arhivskim izvorima, autor navodi, između ostalog, i podatke iz kojih mjesta su se selili kolonisti i u koja mjesta u Vojvodini i po kojim kriterijima su razmješteni.

Četvrto poglavlje pod naslovom "*Provođenje agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije u Bosni i Hercegovini*, (str. 127–317) je, po broju stranica i potpoglavlja, najobimniji dio knjige i na neki način predstavlja srž ovog naučnog djela. To potvrđuju i podnaslovi unutar tog poglavlja: *Prva faza reforme i obrazovanje zemljišnog fonda, Zakonska osnova za provođenje agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije, Utvrđivanje agrarnih objekata i formiranje zemljišnog fonda, Provođenje agrarne reforme u 1947. i 1948. godini, Nepravilnosti i poteškoće u provođenju agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije, Žalbeni postupci u procesu agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije, Raspodjela zemljišnog fonda, Utvrđivanje korisnika zemljišnog fonda, Dodjela zemlje iz zemljišnog fonda u 1946. godini, Raspodjela zemlje tokom 1947–1948. godine, Seljačke radne zadruge, Arondacija zemljišta, Unutrašnja kolonizacija, Ukupni rezultati agrarne reforme i unutrašnje kolonizacije*.

Uz agrarno pitanje, nova komunistička vlast nastojala je riješiti i takozvano seljačko pitanje. Cilj i jednog i drugog bio je da se što prije završi započeta promjena vlasničko-po-

sjedovnih odnosa, sa težištem na Bosnu i Hercegovinu, Vojvodinu i Slavoniju.

Sve je to išlo u pravcu ostvarivanja načela da zemlja pripadne onome ko je obrađuje, pri čemu su prvi na udaru bili krupni zemljišni posjedi, čiji su vlasnici uglavnom bili Bošnjaci. Na udaru su bila i industrijska preduzeća, banke i dionička društva i sve tri vjerske zajednice, posebno Islamska (vakufi) i Katolička crkva. Rezultati agrarne reforme i kolonizacije 1945. do 1948. godine u Bosni i Hercegovini ogledaju se u ukidanju krupnih privatnih posjeda i uvećavanju sitnih i srednjih seljačkih posjeda, sa tendencijom daljeg njihovog usitnjavanja. Negativne refleksije ovakve politike na cjelokupnom bosansko-hercegovačkom prostoru vidljive su i danas.

Rezultat agrarne reforme i kolonizacije 1945. do 1948. godine u Bosni i Hercegovini bila je promjena entničko-nacionalne strukture stanovništva. Došlo je do razvlašćenja preostalih veleposjednika, koje su uglavnom činili Bošnjaci, tako da je njihova moć potpuno oslabila. Provođenjem agrarne reforme

i kolonizacije u Bosni i Hercegovini i Vojvodini ostvarila se vjekovna težnja srpskog nacionalnog korpusa da na jedan radikalni način izmjeni posjedovno stanje u tim oblastima u svoju korist. Sve te i druge promjene imale su za posljedicu više nacionalno-etničke vlasničke promjene, nego ekonomsko socijalne rezultate.

Knjiga se završava *Zaključkom* (319 – 337. str.), koji je štampan na bosanskom i engleskom jeziku. Zatim je naveden popis *Izvora i literature*, (str. 339 – 352) iz kojeg se vidi da je autor ova svoja istraživanja obavio Arhivu Bosne i Hercegovine, Arhivu Jugoslavije u Beogradu, Arhivu TK, RS, USK i dr. Od literature naveo je brojne knjige, studije, rasprave, članke i dr. sa 1042 navoda, što će olakšati budućim istraživačima da lakše do njih dođu. Na stranama 353–355 nalaz se *Indeks Imena*, a od 357– 364. strane *Indeks geografskih pojmova*. Na kraju knjige nalaze

se izvodi iz recenzije dr. sc. Seada Selimovića (str. 365–366. str.) i dr. sc. Adnana Velagića (367 – 368. str. kao i *Bilješka o autoru*, (str. 369.)

Ova knjiga, kao stručno i naučno štivo predstavlja značajan doprinos bosansko-hercegovačkoj historiografiji. Autor je dokazao kakve je negativne posljedice agrarna reforma i kolonizacija 1945.–1948. godine ostavila na bosanskohercegovačko društvo, čije posljedice su, kao što je već rečeno, vidljive i danas.

Korištenje velikog broja izvora i literature, 1042 citata, dobro će doći daljim istraživačima ove teme, nudi se kao zanimljivo štivo široj čitalačkoj publici, ali i kao nezaoobilazan naučni izvor budućim istraživačima koji se bave istraživanjem historije Bosne i Hercegovine.

Hadžija Hadžiavdić